

Ewelina Grześkiewicz <https://orcid.org/0000-0001-5865-8970>

Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, Pracownia Dialektologii Polskiej, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków
e-mail: ewelina.grzeskiewicz@ijp.pan.pl

CECHY GWAROWE W *OPOWIEŚCIACH UCIESZNYCH* MICHAŁA KAJKI

DIALECTAL FEATURES IN *OPOWIEŚCI UCIESZNE*
[*AMUSING STORIES*] BY MICHAŁ KAJKA

Słowa kluczowe: gwary mazurskie, poezja Michała Kajki, fonetyczne i fleksyjne cechy gwarowe, leksyka gwarowa

Keywords: Masurian dialects, poetry by Michał Kajka, phonetic and inflectional dialectal features, dialect lexis

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza cech gwar mazurskich, występujących w liryce i epice Michała Kajki. Analizą objęto *Opowieści ucieszne* autorstwa Michała Kajki, wydane w 2008 roku w tomie *Mały kancjonał mazurski i opowieści ucieszne*, opracowane pod względem filologicznym i ze wstępem Zbigniewa Chojnowskiego. Na zbiór złożyło się 28 utworów. Wybór tekstów do analizy podyktowany był tematyką oraz chłopskim, moralizatorskim, pełnym humoru i ironii tonem wypowiedzi. Dla celów ekspresywnych autor wprowadził do utworów formy i leksemu gwarowe. Ostatecznie opisano osiem cech fonetycznych oraz szesnaście cech fleksyjnych. Każdą z cech opatrzone licznymi cytacjami. Artykuł zawiera również zbiór leksemów gwarowych.

Abstract

The article's aim is to analyze the features of Masurian dialects found in the lyrical and epic works of Michał Kajka. The analysis concerns Kajka's *Opowieści ucieszne* [*Amusing Stories*], published in 2008 in a volume titled *Mały kancjonał mazurski i opowieści ucieszne* [*A Small Masurian Cantional and Amusing Stories*], edited linguistically and provided with an introduction by Zbigniew Chojnowski. The collection consists of twenty-eight literary works. The selection of texts for analysis was dictated by their subject matter and their peasantlike, moralistic, humorous, and ironic character. For expressive purposes, Kajka introduced into his works dialectal forms and lexemes. Overall, eight phonetic and sixteen inflectional features were described. Each of the features was accompanied by numerous quotations. The article also contains a collection of dialectal lexemes.

1. WPROWADZENIE

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną cechy gwar mazurskich¹ obecne w *Opowieściach uciesznych* napisanych przez Michała Kajkę i wydanych w 2008 roku w tomie *Mały kancjonał mazurski i opowieści ucieszne*, który opracował pod względem filologicznym oraz opatrzył wstępem Zbigniew Chojnowski [Kajka, 2008]². Na ów zbiór składa się dwadzieścia osiem utworów mazurskiego poety.

Występowanie gwarowych cech fonetycznych, fleksyjnych i leksykalnych w utworach Kajki wskazuje na różnorodność i bogactwo jego języka³. Problem wprowadzania elementów gwar mazurskich przez Kajkę do jego utworów był wielokrotnie analizowany z perspektywy literaturoznawczej. Nieliczne są natomiast prace przedstawiające ten temat z perspektywy językoznawczej. Pionierską rozprawą jest artykuł Henryki Klechówny *Gwara mazurska w utworach Michała Kajki* [Klechówna, 1960, s. 89–138]. Podstawą opracowania były rękopisy (bez podawania tytułów utworów) udostępnione autorce przez Emilię Sukertową-Biedrawinę, współpracownicę Michała Kajki, która w 1946 roku przejęła spuściznę poety (dwa worki książek i około stu dwudziestu rękopisów)⁴. W czasie, gdy badaczka poddawała rękopisy analizie, były one przechowywane w Bibliotece Stacji Naukowej Towarzystwa Historycznego w Olsztynie (rękopisy olsztyńskie) i Bibliotece PAN w Krakowie (rękopisy krakowskie). Autorka zbadała teksty, nie różnicując języka poszczególnych gatunków liryki czy epiki. Henryka Klechówna poddała analizie występujące w tekstach Kajki cechy fonetyczne (wokaliczne i konsonantyczne), słownictwo gwarowe, germanizmy leksykalne, elementy słowotwórstwa i fleksji. W niniejszym opracowaniu odmienna jest metodologia oraz przedmiot badań. Zasadna jest zatem ponowna refleksja nad twórczością mazurskiego poety.

---

1 Pomija się rozróżnienie na cechy gwar Mazur wschodnich i Mazur zachodnich. Podział taki jest nieuzasadniony z powodu wędrownego typu pracy zawodowej autora oraz tego, że był pod silnym wpływem piśmiennictwa mazurskiego.

2 Innym tomem, w którym znajduje się część analizowanych utworów, jest tom wydany w 1970 roku [Kajka, Lengowski, 1970]. Nie analizowano utworów w nim zebranych z powodu znacznej ingerencji wydawcy w język i treść.

3 Poza ramami artykułu pozostać musiały: słowotwórstwo, cechy składniowe oraz kolokacje i frazemy. Szczegółowy ogląd tych drugich ukazałyby elementy mazurskiej składni. W związku z tym, iż przedmiotem badań są utwory literackie, a mazurska składnia nie doczekała się opisu, analiza taka byłaby trudnym zadaniem.

4 Etapy walki pomiędzy Olgą Parysową z Zarządu Okręgowego Polskiego Związku Zachodniego w Białymstoku a Emilią Sukertową-Biedrawiną o przejęcie pozostałości spuścizny literackiej, zabranej ze zniszczonych zabudowań gospodarskich Kajków, zostały szczegółowo opisane przez Janusza Jasińskiego [2008, s. 69–76]. W 1960 roku Emilia Sukertowa-Biedrawina była w posiadaniu części rękopisów, gdyż Olga Parysowa zostawioną sobie część przekazała Bibliotece PAN w Krakowie.

W prezentowanym artykule proponuję analizę utworów, w których Michał Kajka przywołał język, jakim Mazurzy posługiwali się na co dzień. Tylko bowiem w zbiorze satyr pt. *Opowieści ucieszne* tworzywem językowym jest gwar. Poza tym w twórczości poety dominują utwory pisane mazurskim stylem wysokim (niezwykle stylem religijnym), przepełnione archaizmami.

Celem artykułu jest znalezienie odpowiedzi na pytania: „Które gwarowe cechy fonetyczne i fleksyjne zostały wprowadzone do *Opowieści uciesznych* przez Michała Kajkę i zarazem nie zostały wyeliminowane z poddanej analizie edycji tych tekstów?”, „Czy analizowanych cech jest wiele?”, „Czy bogaty jest zbiór leksemów gwarowych?”⁵ oraz „Czy występują germanizmy?” i „W jakim celu autor wprowadził elementy gwar mazurskich do *Opowieści uciesznych*?”. Niniejszy tekst jest przyczynkiem do przyszłych systematycznych analiz twórczości Michała Kajki.

Należy w tym miejscu uzasadnić, czym był podyktowany wybór zbioru *Opowieści ucieszne* Kajki. Są to utwory o tematyce chłopskiej i opisujące życie codzienne, teksty napisane w tonie moralizatorskim, pełnym humoru oraz ironii. Cechy gwarowe pełnią w nich w pewnym stopniu funkcję ekspresywną. Autor przywołał mazurski sposób mówienia głównie w partiach dialogowych. W ten sposób charakteryzował bohaterów, pokazywał ich sposób myślenia i urealniał ich otoczenie⁶.

W celu ustalenia cech gwarowych z różnych podsystemów języka oraz wyznaczenia leksemów gwarowych korzystano z licznych monografii, przede wszystkim tych, których przedmiotem są gwary mazowieckie i mazurskie [Sembrzycki, 1889; Urbańczyk, 1952; 1962; Doroszewski, Koneczna, Pomianowska, 1956; Basara, Basara, Wójtowicz, Zduńska, 1959; Ściebora, 1971; Siatkowski, 1983; Basara, 1987; Kowalska, 1993; 1997].

Po naszkicowaniu charakterystyki poddawanego analizie tomu, omówieniu cech języka Michała Kajki oraz różnorodności tematycznej jego utworów, wynotowane, wyjaśnione oraz opatrzone cytatami zostaną cechy fonetyczne i fleksyjne. Następnie zostaną podane leksemy gwarowe. Każdy z nich będzie opatrzony definicją i cytatem. Artykuł zakończony zostanie skrótowym podsumowaniem badań oraz wynikami analiz.

---

5 Postanowiono nie przeprowadzać badań, których celem byłoby wybranie spośród słownictwa ogólnogwarowego leksemów występujących tylko na Mazurach. Wymagałoby to bowiem kwerendy w kartotece *Słownika gwar polskich* znajdującej się w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie [kSGP].

6 Wspomnieć należy dwie prace ujmujące w syntetyczny sposób problem dialektyzacji: Wilkoń, 1984; Dubisz, 1986.

2. JĘZYK MICHAŁA KAJKI

Będący Mazurem i luteraninem Michał Kajka, urodzony w 1858 roku w Skomacku w powiecie ełckim, autor *Opowieści uciesznych* [Kajka, 2008], manifestował potrzebę słownego eksponowania zgodnych z religią i moralnością protestanta aspektów codziennego życia Mazura. Zasady te werbalizował w pieśniach religijnych i utworach świeckich. Także wierszowane *Opowieści ucieszne*, nazywane przez badaczy gawędami, humoreskami, satyrkami, bajkami, anegdotami, dykteryjkami czy facecjami [zob. Jasiński, Oracki, 1982, s. XXIV; Chojnowski, 1992; Romulewicz, 2009, s. 137–138], mają wymiar dydaktyczny.

Język, w którym Michał Kajka tworzył, niełatwo scharakteryzować w sposób jednoznaczny. Eklektyczność tworzywa literackiego poety można unaocznnić, opisując jego światopogląd [zob. Jasiński, 1958; 1980; 1990; 2006; 2019; Gębik, 1959; Piechocki, 1968; Oleksiński, 1973; Chojnowski, 1992; Grześkiewicz, 2022]. Michał Kajka był człowiekiem pogranicza językowego i kulturowego [Smułkowa, 2016, s. 165]. Należał do tej części Mazurów, którzy, dzięki staraniom władz pruskich, umieli pisać i czytać po polsku. Poeta zaczął więc naukę w języku polskim, ale kontynuował ją w języku niemieckim⁷, który, tak jak gwara, niewątpliwie znał⁸. Język pisany⁹ Michała Kajki zaczął nabierać cech kodu mieszanego w wyniku kontaktu z literaturą polską gromadzoną w powstałym w jego domu punkcie bibliotecznym Towarzystwa Czytelni Ludowych¹⁰. Ponadto poeta pragnął wyzbyć się gwary ze swego języka pisanego. Zauważalne w jego twórczości są zatem wpływy zarówno gwary mazurskiej, będącej językiem „potocznym”, „stylem niskim”, jak i polszczyzny literackiej, w dużej mierze staropolszczyzny. „Stylem wysokim”, czyli językiem ukształtowanym przez *Biblię* i psalterze, pisał tylko utwory o tematyce religijnej, refleksyjnej czy społeczno-narodowej. Najbardziej zbliżone do polszczyzny literackiej, z dużą domieszką archaizmów, są utwory związane z mazurską przyrodą, pracą na roli oraz życiem codziennym. Stwierdzić trzeba, że twórczości Michała Kajki, dzięki analizie języka, nie należy ujmować tylko w kategoriach twórczości ludowej [zob. Mlekođaj, 2015, s. 21–51; Biolik, 2018].

7 Zdaniem poety „ojczystej mowy” należy używać, modląc się, gdyż w ten sposób wprowadza się naukę Ewangelickiego Kościoła Unijnego w czyn [Grześkiewicz, 2019]. Niemczyznę należy znać z powodu „szerokiej interpretacji czwartego przykazania” oraz faktu, iż król pruski przewodzi Kościołowi Unijnemu.

8 Świadczy o tym wspomnienie Gustawa Penskiego, sąsiada Kajki, który opowiadał: *to uon mózi: «toz ten cloziek pó-dziesięć ni może licyć»* [Gębik, 1959, s. 81].

9 Poza tematem rozważań zostaje problematyka „stylu” i „języka” [Czernik, 1954; Bartmiński, 1973; 1990; Pigoń, 1974; Sulima, 1985; Mlekođaj, 2015].

10 Pozycje, które znajdowały się w księgozbiornie Kajków, wymienione są w monografii pt. *Michał Kajka poeta mazurski* [Chojnowski, 1992].

Poeta niejednokrotnie parafrazował, przekładał na „swoją język” gotowe utwory literackie wydawane w kalendarzach (np. w *Kalendarzu Królewsko-Prusko-ewangelickim*), w prasie i w książkach. Jego „przekładanie”, „układanie” wiązało się po pierwsze z chęcią zaprezentowania oglądu świata z perspektywy Mazur, a po drugie z naśladownictwem będącym jedną z cech mazurskiej twórczości ludowej¹¹. Pozycją, która zainspirowała Kajkę do stworzenia *Opowieści uciesznych*, był *Polski Sowizdrzał* Józefa Chociszewskiego. Powodem był specyficzny humor prześmiewczego Sowizdrzała, będącego uosobieniem mądrości ludowej [zob. Chojnowski, 1992; 2021]¹².

Analiza języka poety jest niełatwa jeszcze z kilku powodów. Trudności nastęcza fakt, iż nie wszystkie utwory zostały opublikowane¹³, a sam Kajka miał problem z zapisem pewnych cech gwarowych, co więcej – próbował układać teksty na wzór odmiany mówionej, nie mając jednocześnie dostępu do współczesnej mu polszczyzny ogólnej spoza granic Mazur¹⁴. Jak podsumowuje swoje analizy Maria Biolik [2008; 2015], utwory Michała Kajki wskazują na ukształtowanie się „ogólnego języka regionalnego pozostającego pod wpływem dialektu mazurskiego, języka polskich tekstów religijnych, przede wszystkim kancjonałów i polszczyzny ogólnej końca XIX wieku” [Biolik, 2018, s. 31]. Badaczka zaznacza także, iż „jak dowodzi analiza tekstów drukowanych, przedostało się sporo wyrazów gwarowych, regionalizmów, archaizmów leksykalnych, morfologicznych, frazeologicznych i semantycznych, jak też wiele zapożyczeń niemieckich” [Biolik, 2018, s. 32].

---

11 W tym miejscu należy przywołać artykuł Anity Romulewicz [2008, s. 137–147], w którym autorka tropi cechy motywów bajkowych (baśniowych) w twórczości folklorystycznej poety. Zbigniew Chojnowski w swej monografii *Polska tradycja literacka w piśmiennictwie mazurskim. Recepcja i wypisy* zaznacza: „Zagadnienie przetwarzania, modyfikowania, opracowywania gotowych tekstów jako sposobu uprawiania wierszopisarstwa wśród Mazurów należy do problemów znanych, ale słabo przebadanych. Ta – niekiedy bezceremonialna – metoda pisania może wywoływać konsternację, zresztą niepotrzebnie” [Chojnowski, 2021, s. 300].

12 Przykładem jest utwór Michała Kajki *Sowizdrzał i skąpiec* [Kajka, 2008, s. 368–370].

13 Jak podają Janusz Jasiński i Tadeusz Oracki, poeta do 1939 roku opublikował od trzystu czterdziestu do czterystu utworów (wiele z nich w kilku wersjach) [Jasiński, Oracki, 1982, s. LXVIII]. Janusz Jasiński relacjonuje, iż obecnie w archiwach w Olsztynie, Krakowie oraz w Białymstoku przechowywane są dwieście pięćdziesiąt dziewięć kart z utworami poety (OBN im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Muzeum Historyczne. Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku) [Jasiński, 2008, s. 76].

14 Świadczą o tym pozostałości zbioru książek poety. Brakuje w nim utworów literackich (na marginesie pozostają książki edukacyjne) tworzonych za życia Michała Kajki w granicach Polski. Granice między państwami były szczelne, a dla Kajki najważniejsze były kancjonały oraz utwory z poprzednich epok literackich. Potwierdza to zdecydowanie największy badacz twórczości Kajki – Zbigniew Chojnowski [1992]. Zagadnienie to było wielokrotnie poruszane także przez innych badaczy twórczości poety [Piechocki, 1968; Oleksiński, 1973; Jasiński, 1990; 2008].

3. FONETYKA

1. Mazurzenie jest jedną z czołowych cech fonetycznych gwar mazurskich i było jedną z najczęściej usuwanych z druku cech¹⁵. Zębowe *s* zastąpiło dźwiękowe *sz*: *kieseń, posta, safowała, sukali*, np.: *Zręcznie ukosem / W kieseń schowała / Opatrowała* (s. 336); *Jesce trochę, jesce! Jesce!* (s. 401). Pojawiają się także formy *ślocha* oraz *ześli* (s. 338), np. *ślocha z nędzy* (s. 338). Potwierdzają one istnienie zjawiska zwanego siakaniem. Są to procesy polegające na redukcji jednego z trzech szeregów spółgłosek: zębowych *s, z, c, dz* oraz dźwiękowych *sz, ż, cz, dż*, a także palatalnych *ś, ź, ć, dź*. W systemie nie było zatem głosek dźwiękowych. W tekstach Kajki spotyka się rzadkie przypadki zastępowania spółgłoski *ż* przez *z* oraz *cz* przez *c*, np.: *cyni, któz, lec 'lecz', pobieżała, przycepila, zblizala, ze, zręcznie*, np.: *Jesce w górę, żywo, żywo!* (s. 401). Ciekawy przykład można zauważyć w rymach, w których zachowało się mazurzenie, np.: *Bo mocno jęcy / Z bólem się męcy / I wstać nie może / Któz jej pomoże?* (s. 337).
2. W wybranych rzeczownikach można dostrzec brak przegłosu, np.: *W jednej wiosce przy jeziorze* (s. 320); *Co by biegły był w rzemieśle* (s. 398). Zaszedł jednak przegłos w rzeczowniku *bieda*: *A gbur rzecze: Dobra rada, / Bo mię także tłoczy biada!* (s. 357). We współczesnej polszczyźnie istnieje tylko forma *biada* w funkcji wykrzyknika (w SJPDor formę tę podano jako formę dawną).
3. Pojawiły się leksemy, w których doszło do przejścia nagłosowych grup *ja- > je-* i *ra- > re-*, np.: *A sędziowie byli redzi* (s. 321); *Andrzej Nowak z Jegodnego* (s. 412). W jednym, zanotowanym kilka razy, leksemie *Jedam* doszło dodatkowo do prejotacji: *Wiesz, mój miły Jedamie [...], Bierz Jedamie to cielę* (s. 367).
4. Zaobserwowano występującą na całym Mazowszu tendencję do rozszerzonej wymowy samogłoski *i* oraz *y* w grupach *iN* oraz *yN*. Jak podaje Maria Biolik [2018, s. 37–38], cecha ta „została przez osadników przyniesiona na Mazury”, istniała bowiem od doby staropolskiej. Przykłady na rozszerzający wpływ następującej spółgłoski nosowej: *Ze swoim szoferem młodem [...]* / *Oba z moim synem młodem* (s. 333); *I czy zostajecie przy tem?* (s. 334); *Jeszcze raz go poprosimy* (s. 358); *Bądźże sprytnym i też zwinnem* (s. 396).

15 Henryka Klechówna podaje wiele form zmazurzonych zawartych w rękopisach Kajki. W wierszach opublikowanych cech tych nie ma [Klechówna, 1960, s. 109–116]. Autorka artykułu zaznacza słusznie, że powinno się badać rękopisy wierszy autorstwa Michała Kajki. Dodaje także: „Szkoda tylko, że wiele z nich się nie dochoowało [...]. Niektóre utwory dochoowały się w kilku egzemplarzach, w paru wersjach z drobnymi zmianami [...]. Wiele rękopisów nosi ślady zniszczenia, niektóre fragmenty są zatarte [...]. Wiele utworów zachowało się tylko we fragmentach” [Klechówna, 1960, s. 90].

5. Wynotowano leksemy, w których nie ma ściągnięcia dwóch samogłosek przedzielonych -j- w czasowniku z psł. koniugacji -jo- / -je-, np.: *Stojał nad czymś zamyślony* (s. 333); *Lecz ze strachu ledwie stał* (s. 378). Także czasownik *umieje* wykazuje brak kontrakcji: *Gdy kto pisma nie umieje / I nie kwitnie w nim oświata, / Temu nieraz się tak dzieje* (s. 382).
6. Znaleziono archaiczną formę *wynijść*: *Gdyż był żądny i ciekawy, / Co to wynijdzie z tej sprawy* (s. 357).
7. Odnaleziono archaiczne formy rzeczowników zakończonych w rodzaju żeńskim na -yja: *A to dla jakiej racyi?* (s. 334); *Przyjął też propozycję* (s. 370); *Bo Żyd przez spekulację / Się bogaci i z niej żyje* (s. 377); *To bestyja drugi był, / Co wpadł w wądół i zawył* (s. 390).
8. Kontynuantem stpol. *ō* mogło być *o*, na co wskazuje zapis: *Wnet na pół drogi zaleźli / Ale skorzni nie znaleźli* (s. 340). Wynotowano także zwężenie artykulacji samogłoski *o* do *u* przed półotwartymi, np.: *Wtemże przedarł strunice* (s. 390).
9. Do utworów przeniknęła też zamiana dawnej nosówki krótkiej *ę*, która została zapisana jako *q* w leksemie *przeziąbł* (s. 324), co jest pozostałością po formie *ziąbić*, jak wskazuje Aleksander Brückner [1970, s. 653]. Formę tę zestawić należy z formą *Drżał na poły przeziębnięty* (s. 324). I odwrotnie – doszło do przejścia *q* w *ę* w leksemie *pieniedze* – *Trapił się o swe pieniądze* (s. 345). Zanotowano ponadto asynchroniczną wymowę samogłoski nosowej tylnej *sund* – *Już idę wielmożny sundzie, / Lecz ja chcę przysięgę składać, / Iż to wszystko prawda bundzie, / To, co ja przed sundem gadać* (s. 376).

4. FLEKSJA IMIENNA

1. W bierniku l.p. w rodzaju męskim w leksemach *koniak* i *trojak* obserwuje się końcówkę -a: *Panie kupiec, za trojaka! / Proszę jednego koniaka [...]* / *Rzekł do Kuby: Za trojaka! / Proszę jednego koniaka* (s. 344).
2. Zanotowano w celowniku l.p. leksemu *ksiądz* formę z końcówką -owi: – *Cóż księdzowi tam damy?* (s. 365).
3. W l.mn. w mianowniku w rodzajach męskoosobowym i niemęskoosobowym większość rzeczowników zakończona jest końcówką -y, np.: *Raz żydowski niewodnicy / I wszystkie ich powiernicy* (s. 318); *Byli więc to dwaj parobcy / Młode i też czerstwe chłopcy* (s. 341); *Ja jestem człowiekiem szczerem, / To oni są kawalery* (s. 375); *Bowiem księdze i rektory, / Organisty i kantory / Ani też nauczyciele* (s. 360). W drugim cytacie występuje w mianowniku l.mn. forma *księdze*, o której Stanisław Urbańczyk pisze, że jest to forma charakterystyczna dla nowszych dialektów na Mazowszu [Urbańczyk, 1962, s. 45].

4. Zaobserwowano archaiczne formy leksemów *ptacy* i *wilcy* w mianowniku l.mn.: *Weselą się już z poranku / Ptacy i wszelka przyroda* (s. 380); *Wilcy «wiwat» zawyły / Muzykant grał co siły* (s. 390); *Wilcy by go porwały, / Na podfryśtyk by miały* (s. 391).
5. Obecna jest końcówka *-ów* w dopełniaczu l.mn. rzeczowników rodzaju żeńskiego, co jest cechą dyferencyjną, np.: *Bartek trosków miał niemało* (s. 345); *Ze stołków, z ławów powstałi, / I na dwór pouciekali* (s. 393).
6. Często występującą cechą jest *pluralis maiestaticus* (tzw. dwojenie), czyli użycie form męskoosobowych (czasowników, zaimków czy przymiotników) w l. mn. podczas zwracania się do jednej osoby. Konstrukcja ta jest formą grzecznościową oraz formą bezpośredniego zwrotu do osób, którym należy się szacunek, np.: *Mama przyjąć wam kazali* (s. 364); *Pan pewno nie znają* (s. 370); *Co wy, Mateusz, pleciecie?* (s. 396); *Posłuchajcie, miły kumie, / Toć ten stolarz to rozumie* (s. 404).
7. U Michała Kajki występują formy dawnej liczby podwójnej zaimków osobowych: *Dają nama powab ryby* (s. 317); *Toć on nama tu nie zginie* (s. 317); *Sto złotych nama odłożył* (s. 358); *Grozi nama kij żebraczy* (s. 409).
8. Potwierdziły się ustalenia Stanisława Urbańczyka [1962, s. 48], który wykazał, iż na terenie Mazur nie była znana forma *dwie*. Potwierdzeniem jest cytat: *Ugoda pół dwa niedziele, / Potem wolni zaś będziecie* (s. 334). Wynotowana z tekstów Michała Kajki forma *Bowiem mu się tak zdawało, / Iż dziesięć listowych zoczył* (s. 381) wskazuje, iż na tym terenie nie odmieniano liczebników powyżej liczebnika *pięć* [Urbańczyk, 1962, s. 48].

5. FLEKSJA WERBALNA

1. Zanotowano analityczną formę czasownika w czasie przeszłym z zaimkiem osobowym w funkcji wykładnika osoby, np.: *Czy pan mniema, gdy ja tropił / Tych co dotąd przejeżdżali* (s. 335).
2. Często w 1 os. l.mn. występuje końcówka *-m* – tak w czasie teraźniejszym, np. *Widzim jak u wielu ludzi / Chęć obłudy do cna ludzi* (s. 412), jak i w czasie przyszłym, np.: *Zrobim figiel Kozakowi* (s. 327); *Z tego cząstkę wypić mozem / Jeszcze cokolwiek odłożem* (s. 342); *Z Bartkiem mniemał: Toć nie stracim / Za każdy kieliszek płacim* (s. 344); *Weźmiem się więc do rachuby* (s. 345); *Pójdziem pod posąg Alfonsa* (s. 356); *Będziem choć na piwo mieli* (s. 358).
3. W 2 os. l.mn. może występować dawna końcówka dualna *-ta*, np.: *Tu nie będzieta spali. / Idźta do domu syny, / Wy nie wieta przyczyny [...] Chodźta, tato, do domu, / Bo robić nie ma komu* (s. 364).

4. Wynotowano formy będące pozostałością po czasie zaprzesłym, który wyrażał czynność oznaczającą inną czynność przeszłą (wskazuje na to szerszy kontekst), np.: *Białka była wybieżała, / By na obiad zawołała / Domowników, co w tej porze / Pracowali na oborze* (s. 348); *Bowiem jego krowa była / Sąsiadowi uszkodziła* (s. 371); *Przebrał był się za szatana / I przyprawił tęgi rogi* (s. 383).
5. Końcówka w czasie przeszłym mogła być ruchoma, np.: *Rybkim łowił, łowił będą* (s. 321); *Bomci sobie złamał nogę* (327); *Jeszczem waści szymfowała [...] Dobrą naukę dostała, / Nie będą cudzego brała* (s. 352).
6. Zaobserwowano także formę *wyskokł*, która wskazuje na brak przyrostka -n- w czasie przeszłym, np.: *Bodajbym wyskokł ze skóry* (s. 319).
7. Niejednokrotnie pojawia się elipsa tematu słowa posiłkowego *być* oraz ruchomość końcówki czasownikowej, np.: *Jak staryś, kiedyś się rodził?* (s. 374); *A toś pewnie kawalerem?* (s. 375).

6. LEKSYKA

Rzeczowniki i pozostałe części mowy: *bat* (nm. *Boot*) ‘ciężka płaskodenna łódź o małym zanurzeniu i dużej stateczności ciągniona zwykle przez holownik’ [SJP Dor; SGOWM]: *Bo mię matka moja była / Prawie w bacie porodziła* (s. 321); *biela* ‘łąka często podmokła, bagnista; pastwisko; łąka, na której się bieli płótno; miejsce do moczenia lnu’ [SGOWM]: *Mam go dosyć na mej bieli* (s. 402); *bilet* ‘banknot’: *Pan, wzruszony do żywego, / Wyjął bilet stumarkowy* (s. 333); *blej* (nm. *Blei*) ‘leszcz’ [SGOWM]: *Jak ja mu ukradnę bleja* (s. 327); *gburek* ‘chłop, który ma tylko dom i mały kawałek ziemi’ [SGOWM]: *Jechał gburek podchmielony* (s. 339); *kolosa* ‘rodzaj bryczki’ [SGOWM]: *Gdy do domu przyjechali / I z kolosy posiadali* (s. 339); *kramnica* ‘sklep, kram’ [SGOWM]: *I wypędził go za kramnicę* (s. 379); *huzar* ‘wędrowny oszust’: *Zabieżał mu huzar drogę, / Prosił niby o pomoc* (s. 356); *kulas* ‘łaska’ [SGOWM]: *Wziął też dobry kulas z sobą* (s. 351); *listowy* ‘listonosz’ [SGOWM]: *Patrząc oknem na wsze strony, / Oczekiwał listowego* (s. 381); *moja* ‘o żonie’: *Układz się do mojej w łóże* (s. 325); *na wrzeczy* ‘dla żartu’ [kSGOWM]: *I założył też na wrzeczy, / Worek z mierzwą wraz na plecy* (s. 322); *nałożny* ‘przyzwyczajony, nawykły’: *Bo nałożny szachrowania* (s. 377); *niektóry* ‘więcej niż jeden’ lub ‘jakiś’ [SGOWM]: *Wydał okrzyk niektóry* (s. 393); *nieleniwy* ‘pracowity, chętny do działania’ [SGOWM]: *Mieszkał tam człek żartobliwy, / Do figielków nieleniwy* (s. 320); *niewodnik* ‘rybak łowiący niewodem’ [*niewód* ‘największa z sieci ciągowych, składająca się z podłużnych skrzydeł bocznych i matni, używana głównie do połowów zimowych, też o innym rodzaju sieci’]

[SGOWM]: *Niewodnicy wraz przybyli, / Wkoło trzcinę otoczyli* (s. 318); *oddawiny* ‘ślub’ [SGOWM]: *Kiedy przyszły oddawiny* (s. 360); *ogłędziny* ‘pierwsza wizyta konkurenta w domu panny, połączona z oglądaniem posagu, też: zaręczyny’ [SGOWM]: *I wybrał się z tej przyczyny / Raz z synem na ogłędziny* (s. 395); *panewka* ‘patelnia’ [SGOWM]: *I zestrzegł panewkę w sieni* (s. 361); *podfrysztyk* ‘jedno z trzech śniadań’ [SGOWM]: *Wilcy by go porwały, / Na podfrysztyk by miały* (s. 391); *porodzenie* ‘wydanie dziecka na świat’ [SGOWM]: *Jedno porodzenie, panie, / Jedno będzie przeżegnanie* (s. 361); *pragniączka* ‘silna potrzeba’ [SGOWM]: *Pragniączki nie ugasili* (s. 344); *prościnię* ‘skróć’: *Zchybił trochę z gościńca / I wyszukał prościńca* (s. 388); *na przyjezdne* ‘na powitanie’ (w SGOWM *na przyjezdne*): *Wilkowi przyjezdne grał* (s. 389); *rapa* ‘koń’: *Kupcie, Żydzie, tego rapa, / Toć widzicie, tęga szkapa* (s. 379); *skorznie* ‘skórzane buty’ [kSGOWM]: *Nie ma skorzni na swej nodze [...] Bo bez skorzni zimno w nogę* (s. 339-340); *srodze* ‘sporo, dużo’ [kSGOWM]: *Gdy zbierał mierzwę na drodze, / Bo leżało jej tam srodze* (s. 322); *wymowa* ‘wymówka’ [kSGOWM]: *Nie pomogły tam wymowy, Huzar żądał swej połowy* (s. 359).

Czasowniki i imiesłowy¹⁶: *bytować* ‘proponować, oferować’: *Gdyż za mało pan bytuje* (s. 334); *osądzić* ‘skazać, osądzić kogoś’ [SGOWM]: *I karę mu złagodzili. / Dzień więzienia osądzili* (s. 321); *obzorgować się* ‘zaopatrzyć się, postarać się’ [SGOWM]: *Musicie się obzorgować, / Wyście mało się starali, Coście nie obzorgowali* (s. 361); *odpłacić* ‘spłacić, zapłacić’ [SGOWM]: *Komornika odpłacicie* (s. 333); *pogłupić* ‘otumanić, ogłupić’ [SGOWM]: *On pogłupił choć i pany* (s. 327); *pomykać się* ‘posuwać się, przesuwać się’ [SGOWM]: *Każda grupa się pomyka* (s. 385); *przewlec się* ‘zmienić ubranie, przebrać się’ [SGOWM]: *Przewłókł się bez odwłoki, / Zmierzył nazad swoje kroki* (s. 318); *przydać się* ‘przytrafić się, zdarzyć się’ [SGOWM]: *Przydało się dnia jednego* (s. 322); *rządzić się* ‘prowadzić swoje interesy, prowadzić się’ [SGOWM]: *Lecz uczciwie się rządzili* (s. 346); *schowany* ‘pogrzebany’: *Ojciec nasz ukochany / Parę dni jak schowany* (s. 365); *szymfować* ‘krzyczeć’: *Leci za nim jak lo zdola, / Nań szymfuje i go woła* (s. 322); *tłoczyć* ‘duścić, uciskać przygniatać kogoś’ [kSGOWM]: *Cóż was, nieszczęśliwy, tłoczy / I cóż serce wasze truje?* (s. 332); *uznać się* ‘tu: poznać prawdę’: *Gospodyni się uznała, / Jak się z Dudkarzem miała* (s. 325); *utrzymować* ‘zapewniać sobie byt’ [kSGOWM]: *Z pracy rąk się utrzymował* (s. 324); *wylekowany* ‘wyleczony’ [kSGOWM]: *Będziesz wnet wylekowany* (s. 328); *zagździć się* ‘o zwierzętach: niespokojnie się zachować’ [SGOWM]: *Gdyż ta krowa się zagździła* (s. 371); *zaskwarzony* ‘omaszczony, posypany skwar-kami’ [kSGOWM]: *Misa klusek zaskwarzona* (s. 348); *zbiegać* ‘tu o pieniądzech: zostać, pozostać’: *Za procenty by zbiegało / Jeszcze dla nas też niemało* (s. 342);

16 Decyzja o uznaniu leksemu za imiesłów podyktowana jest faktem, iż leksem jest podhasłem w SGOWM lub w kSGOWM. Znany jest fakt, iż wiele imiesłowów się zleksykalizowało.

zestrzec ‘zauważyć’ [kSGOWM]: *Prawie dozorca w tym czasie / Zestrzegł tam rybaka zasię!* (s. 322); *zgodzić się* ‘pójść do pracy’: *Tenże się do gburą zgodził* (s. 368); *zzorgować* ‘oszczędzić, zrobić zapasy, zebrać’: *Toście jednak zzorgowali* (s. 362).

Problem rozmiaru wpływów niemieckich na idiolekt pisarza oraz zasobu germanizmów w analizowanych utworach pozostaje otwarty. Trzeba byłoby ponadto zastanowić się nad tym, które germanizmy należą do starszej, a które do nowszej warstwy zapożyczeń. Ustalenie etymologii wielu leksemów wymagałoby długich studiów z kilku powodów. Po pierwsze, w słownikach etymologicznych nierzadko znajdują się niewystarczające informacje, na podstawie których trudne jest ustalenie etymologii, po drugie, wielu informacji brakuje. Niejednokrotnie podane w słownikach znaczenia różnią się diametralnie od tych, na które wskazuje kontekst wypowiedzi i materiał. Nie znajdziemy w słownikach także wielu jednostek leksykalnych, ponieważ należą one do nowszej warstwy pożyczek, które nierzadko nie noszą cech przyswojenia. Liczne są również leksemy, które mogły, ale nie musiały, zostać przyswojone z języka niemieckiego. Jest jednak także wiele znanych germanizmów, np.: *bat*, *blej*, *gburek*, *kramnica*, *panewka*, *podfrysztyk*, *rapa*, *obzorgować się*¹⁷. Zaprezentowane leksemy przynależą do różnych pól tematycznych.

7. WNIOSKI

W artykule poddano analizie elementy gwar mazurskich występujące w *Opowieściach uciesznych* Michała Kajki. Nie poddano analizie rękopisów, które znajdują się w archiwach, lecz współczesną edycję tych tekstów [Kajka, 2008]. Obecnie, jak podają badacze oraz pracownicy Muzeum Michała Kajki w Ogródku¹⁸, dostęp do rękopisów jest utrudniony.

Wynotowano następujące cechy fonetyczne: mazurzenie, siakanie, brak przegłosu w leksemach *jezierze* i *rzemieśle* oraz przegłos w leksemie *biada*, przejście nagłosowych *ja-* > *je-* i *ra-* > *re-*, rozszerzenie samogłoski *i* oraz *y* w grupach *iN*, *yN*, brak ściągnięcia dwóch samogłosek przedzielonych *-j-* w czasowniku z psł. koniugacji *-jo-* / *-je-*, archaiczne formy rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończone na *-yja*, zwężenie artykulacji *o* przed spółgłoskami półotwartymi, zastępowanie krótkiej nosówki *ę* przez *q* i na odwrót oraz nosowość asynchroniczną.

17 Dokładna analiza zjawiska znajduje się w artykule Katarzyny Sobolewskiej [2014].

18 Muzeum im. Michała Kajki powstało w 1968 roku, a zorganizowane zostało przez Powiatowy Wydział Kultury w Elku. Od września 2000 roku Muzeum im. M. Kajki jest Oddziałem Muzeum K.I. Gałczyńskiego w Praniu, podległym Radzie Powiatu w Piszcu [Muzeum Michała Kajki, b.r.]. Jest to muzeum biograficzne i działa w dawnym domu poety w Ogródku (niem. Ogrödtken, od 1938 roku Kalgendorf), leżącym w gminie Orzysz, w powiecie piskim.

Opisano dziewięć elementów fleksji imiennej, m.in.: odmianę rzeczownika w l.p. i l.mn., formy *pluralis maiestaticus*, formy dawnej liczby podwójnej zaimków osobowych, nieodmienność liczebników powyżej liczebnika *pięć*.

Odnaleziono także cechy gwarowe z zakresu fleksji werbalnej: analityczną formę czasownika w czasie przeszłym z zaimkiem osobowym w funkcji wykładnika osoby; ruchomą końcówkę czasownika w czasie przeszłym; występującą w 1 os. l. mn. końcówkę *-m* – zarówno w czasie teraźniejszym, jak i w czasie przyszłym. Ponadto Michał Kajka użył: dualnej końcówki *-ta* w 2 os. l.mn., form będących pozostałością po czasie zaprzeszyłym i ruchomych końcówek czasownikowych w czasie przeszłym.

Badania nad leksyką potwierdziły, iż leksemów gwarowych w *Opowieściach uciesznych* Kajki jest niewiele. W artykule przedstawiono te słowa, które są dyferyncyjne względem polszczyzny ogólnej. Wynotowano dwadzieścia czasowników i imiesłówów oraz dwadzieścia osiem rzeczowników i pozostałych części mowy. Analiza wszystkich gwaryzmów oraz wyliczenie germanizmów wymagają osobnego studium ze względu na obszerny materiał.

Analiza z wielu powodów nie może być na tyle wystarczająca, by móc opisać system gwar mazurskich występujących u Michała Kajki, ewentualnie system gwary mazurskiej w okolicach Ełku. Po pierwsze – eliminowanie przez wydawców, redaktorów cech gwarowych oraz ich chęć ujednolicenia języka poetyckiego spowodowały, iż różnice między rękopisami a tekstami opublikowanymi są znaczne. Po drugie – niektóre podsystemy gwar mazurskich nie zostały jak dotąd opisane. Po trzecie – są to utwory poetyckie stworzone przez zaznajomionego z literaturą piękną, językiem religijnym i czytającym mazurską prasę Mazura i protestanta, czyli człowieka, w którego języku przeplatają się elementy polszczyzny ogólnej (w znacznej mierze historycznej) i na którego język duży wpływ miała literatura religijna.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

l.p. – liczba pojedyncza

l.mn. – liczba mnoga

nm. – niemiecki

os. – osoba

psł. – praszowiański

stpol. – staropolski

Słowniki

- kSGOWM – kartoteka *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, <https://rcin.org.pl/ijp/dlibra/publication/18953> (dostęp: 20.02.2023).
- kSGP – kartoteka *Słownika gwar polskich* w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, <https://rcin.org.pl/ijp/dlibra/publication/37156> (dostęp: 20.02.2023).
- SGOWM – STAMIROWSKA Zofia, red., 1987, *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. I: *A–Ć*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź; Stamirowska Zofia, red., 1991, t. II: *D–G*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków; Stamirowska Zofia, Perzowa Henryka, red., 1993, t. III: *H–K*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków; Perzowa Henryka, Kołodziejczykowa Danuta, red., 2002, t. IV: *L–N*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków; Perzowa Henryka, Kołodziejczykowa Danuta, red., 2006, t. V: *O–Ó*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków; Sobolewska Katarzyna, red., 2014, t. VI: *PA–PÓ*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków; Sobolewska Katarzyna, red., 2018, t. VII: *PRA–PRZEW*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków; Sobolewska Katarzyna, red., 2021, t. VIII: *PRZEZ–PYZIAĆ*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków.
- SJPDor – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. I–IX, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- BARTMIŃSKI Jerzy, 1973, *O języku folkloru*, Zakład Naukowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- BARTMIŃSKI Jerzy, 1990, *Opozycja ustności i literackości a współczesny folklor*, „Literatura Ludowa”, nr 1, s. 90–95.
- BASARA Anna, 1987, *Charakterystyka fonetyczna gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur według stanu z początku lat pięćdziesiątych*, w: Z. Stamirowska, red., *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. I: *A–Ć*, Zakład Naukowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 24–31.
- BASARA Anna, BASARA Jan, WÓJTOWICZ Janina, ZDUŃSKA Helena, 1959, *Studia fonetyczne z Warmii i Mazur. I. Konsonantyzm*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- BIOLIK Maria, 2008, *Świat wartości Mazurów w utworach poetów ludowych z terenu Mazur*, w: E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, red., *Język. Społeczeństwo. Wartości*, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz, s. 31–39.

- BIOLIK Maria, 2015, *Wybrane regionalizmy leksykalne używane na Mazurach na przełomie XIX i XX wieku*, w: D. Czyż, red., *Polszczyzna regionalna VIII*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Zespół Kolegiów Nauczycielskich, Ostrołęka, s. 23–30.
- BIOLIK Maria, 2018, *Cechy fonetyczne dialektu mazurskiego zachowane w wierszach pisanych przez Mazurów na przełomie XIX i XX wieku*, „Prace Językoznawcze”, t. 20, nr 1, s. 29–44.
- BRÜCKNER Aleksander, 1970, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- CHOJNOWSKI Zbigniew, 1992, *Michał Kajka poeta mazurski*, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn.
- CHOJNOWSKI Zbigniew, 2021, *Polska tradycja literacka w piśmiennictwie mazurskim. Recepcja i wypisy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- CZERNIK Stanisław, 1954, *Chłopskie pisarstwo samorodne*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- DOROSZEWSKI Witold, KONECZNA Halina, POMIANOWSKA Wanda, 1956, *Gwary Warmii i Mazur*, w: Z. Stieber, red., *Konferencja pomorska. Prace Językoznawcze*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 113–148.
- DUBISZ Stanisław, 1986, *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego (Nurt ludowy w latach 1945–1975)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- GĘBIK Władysław, 1959, *Wspomnienie o Kajce*, „Literatura Ludowa”, nr 3–4, s. 81–83.
- GRZEŚKIEWICZ Ewelina, 2019, *Gadka i mowa w gwarach warmińskich i mazurskich*, w: B. Grabka, R. Kucharzyk, A. Tyrpa, red., *Studia dialektologiczne V*, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, s. 109–117.
- GRZEŚKIEWICZ Ewelina, 2022, *Poezja Michała Kajki w perspektywie językoznawczej*, „Znad Pisy”, nr 27–28, s. 394–416.
- JASIŃSKI Janusz, 1958, *Rozwój świadomości narodowej Michała Kajki*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 3, s. 197–210.
- JASIŃSKI Janusz, 1980, *Współpraca redaktorów mazurskich czasopism z Michałem Kajką*, „Warmia i Mazury”, nr 9, s. 17–19.
- JASIŃSKI Janusz, 1990, *Michał Kajka 1858–1940. Droga do Polski*, Muzeum Okręgowe w Suwałkach, Suwałki.
- JASIŃSKI Janusz, 2006, *Spory o polskość mazurskiego poety Michała Kajki*, „Acta Cassubiana”, t. 8, s. 59–65.
- JASIŃSKI Janusz, 2008, *Michał Kajka 1858–1940. Życie, spuścizna literacka, rodzina, polemiki, wiersze*, Mazurskie Towarzystwo Naukowe w Ełku, Ełk.

- JASIŃSKI Janusz, 2019, *Kajka umiera jako Mazur, zarazem jako Polak*, „Echa Przeszłości”, t. 20, nr 2, s. 177–201.
- JASIŃSKI Janusz, ORACKI Tadeusz, 1982, *Niektóre zagadnienia z życia i twórczości Michała Kajki*, w: J. Jasiński, T. Oracki, red., *Michał Kajka, Z duchowej mej niwy...*, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn, s. V–LXIX.
- KAJKA Michał, 2008, *Mały kancjonał mazurski i opowieści ucieszne*, oprac. filologiczne i wstęp Z. Chojnowski, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie, Olsztyn.
- KAJKA Michał, LENGOWSKI Michał, 1970, *Opowieści ucieszne*, oprac. W. Gębik, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn.
- KLECHÓWNA Henryka, 1960, *Gwara mazurska w utworach Michała Kajki*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 19, s. 89–138.
- KOWALSKA Anna, 1993, *Archaizmy słownikowe w gwarach mazowieckich*, w: B. Bartnicka-Dąbkowska, red., *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Różnice w mowie pokoleń*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów, Łomża–Warszawa, s. 43–58.
- KOWALSKA Anna, 1997, *Studia nad dialektem mazowieckim*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa.
- MLEKODAJ Anna, 2015, *Kwietno pani. O gwarowej poezji Podhala w ujęciu kulturowym*, Wydawnictwo Zachylina, Rabka-Zdrój.
- Muzeum Michała Kajki, b.r., <http://www.michalkajka.pl/> (dostęp: 26.02.2023).
- OLEKSIŃSKI Jerzy, 1973, *Bard ziemi mazurskiej*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- PIECHOCKI Witold, 1968, *Michał Kajka*, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn.
- PIGOŃ Stanisław, 1974, *Na drogach kultury ludowej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- ROMULEWICZ Anita, 2009, *Motywy baśniowe w utworach Michała Kajki*, „Rocznik Ełcki”, t. 5, s. 137–147.
- SEMBRZYCKI Jan, 1889, *O gwarze Mazurów pruskich*, „Wisła”, nr 3, s. 72–91.
- SIATKOWSKI Janusz, 1983, *Interferencje językowe na Warmii i Mazurach*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 21, s. 103–115.
- SMUŁKOWA Elżbieta, 2016, *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach*, Instytut Sławistyki PAN, Warszawa.
- SOBOLEWSKA Katarzyna, 2014, *Dialektolodzy na manowcach. O wpływie niemieczyny na gwary Warmii i Mazur*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”, t. 21, z. 2, s. 93–102.
- SULIMA Roch, 1985, *Folklor i literatura: szkice o kulturze i literaturze współczesnej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- ŚCIEBORA Alina, 1971, *Wymowa samogłosek nosowych w gwarach warmińskich i mazurskich*, „Prace Filologiczne”, t. XXI, s. 5–49.

URBAŃCZYK Stanisław, 1952, *Gwary polskie na substracie staropruskim i geneza mazurzenia*, w: T. Czeżowski, red., *Księga pamiątkowa 75-lecia Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, Wydawnictwo Naukowe, Toruń, s. 217–228.

URBAŃCZYK Stanisław, 1962, *Zarys dialektologii polskiej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

WILKOŃ Aleksander, 1984, *Problemy stylizacji językowej w literaturze*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3, s. 11–29.